Sveriges fåglar

2018

Hur går det för Sveriges fåglar
och hur påverkas de av klimatförändringarna?

Innehåll

3 Hur går det för Sveriges fåglar?
4 Talrika och vitt spridda häckande arter
10 Ovanliga och lokalt häckande arter
14 Klimatet och fåglarna
15 Vårfåglarna anländer allt tidigare
18 Fler fåglar övervintrar i Sverige
20 ”Varma” och ”kalla” fåglar påvisar klimatförändringar
22 Ljudbilden kan förändras
24 Nytt klimat – nya arter
26 Var med och inventera!
27 Vilka är vi?

Denna publikation bygger på resultat från inventeringar gjorda till och med 2017.

Producerad av BirdLife Sverige – Sveriges Ornitologiska Förening i samarbete med Svensk fågeltaxering vid Lunds universitet och ArtDatabanken vid SLU.

Denna sida: Fältpiplärka.
Foto: Hans Cronert/Skånska bilder

Omslag: Orre.
Foto: Lars Petersson

Hur går det för Sveriges fåglar?

Hur går det för Sveriges fåglar? Frågan är relevant ur flera perspektiv. I riksdagsbeslut och genom att ansluta oss internationella konventioner har Sverige som nation förbundit sig att stoppa förlusterna av biologisk mångfald. Dessutom har fåglarna ett stort värde som indikatorer på tillståndet i vår miljö. Eftersom de är både synliga och ljudliga och oftast aktiva under dygnets ljusa timmar, är de betydligt lättare att följa än de flesta andra organismgrupper. Slutligen har alla organismer ett värde i sig, och vi bör ha en skyldighet att lämna en lika rik värld till våra efterkommande som den vi själva haft möjlighet att uppleva.

I drygt 70 år har *BirdLife Sverige* (Sveriges Ornitologiska Förening) följt och dokumenterat landets fågelfauna. Sedan 1970-talet har denna verksamhet utökats och förstärkts av mera vetenskapliga inventeringar inom ramen för det som idag är *Svensk Fågeltaxering*. Dessa inventeringar drivs av Lunds universitet och finansieras av Naturvårdsverket och landets länsstyrelser. Även *ArtDatabanken* vid Sveriges Lantbruksuniversitet samt landets fågelstationer bidrar i väsentlig grad till att utvecklingen hos våra fåglar följs.

I mångt och mycket bygger denna verksamhet på insatser från frivilliga; varje år deltar runt 600 personer i Svensk fågeltaxerings inventeringar och många fler bidrar till den samlade kunskapen genom att medverka i olika projekt eller rapportera sina observationer.

Vi vågar påstå att vi idag har en bra bild av hur det går för Sveriges fåglar, såväl i landet som helhet som i olika landskapstyper. Denna kunskap växer dessutom genom att vi under senare tid utökat inventeringsprogrammen. Samtidigt är det viktigt att påpeka att fågelfaunan är föränderlig och att den ständigt påverkas av olika faktorer i omvärlden. Detta gäller inte minst hur vi utnyttjar och påverkar naturen.

Tanken är att vi från och med denna rapport ska publicera en årlig sammanställning över tillståndet för Sveriges fåglar. I en cykel på några år tittar vi närmare på några av de dominerande landskapstyperna samt på klimatets påverkan. Det kommer att handla om fåglarna i jordbrukslandskapet, skogen, kusten och havet, sjöarna och vattendragen, fjällen samt de urbana miljöerna.

Vi inleder serien med en brännande aktuell fråga: Hur påverkar de pågående klimatförändringarna fågellivet i Sverige?

Foto: Åke Lindström

Ett särskilt tack till alla inventerare!

Fågelövervakningen i Sverige drivs av statliga institutioner och BirdLife Sverige, men den är beroende av många frivilliga fågelskådares insatser. Utan den tid och det engagemang dessa lägger ner skulle vår kunskap om fåglarna inte ha varit lika omfattande.

Vi vill därför rikta ett särskilt tack till alla som lägger ner tid på att inventera, räkna och rapportera fåglar.
Den tid som var och en av dessa lägger ner varierar, men varje bidrag är värdefullt. Om du är en av alla dessa frivilliga – stort TACK!

Om du ännu inte tillhör denna skara, varför inte fundera över att medverka i något av de många övervakningsprogram som finns?

Läs mera om dessa på sid. 26.

Talrika och vitt spridda häckande arter

Övervakning av populationsförändringar hos vanliga och vitt spridda häckande fåglar är viktig av flera skäl: vi kan se förändringar hos enskilda arter, vi kan få tidiga varningssignaler som kan ha betydelse för hela livsmiljöer eller ekosystem och vi får möjlighet att följa upp och bedöma effektiviteten av politiska beslut inom natur- och miljöområdet.

Svensk fågeltaxering driver sedan många år flera inventeringsprogram med hjälp av totalt fler än 600 personer. År 2017 gjordes 575 vinterinventeringar, 228 sommarpunktrutter, 542 standardrutter, 147 nattrutter, 329 sjöfågelrutter och 197 rutor inom kustfågelinventeringen.

Vinterinventeringarna och sommarpunktrutterna har genomförts sedan mitten av 1970-talet, standardrutterna startades 1996, medan de övriga programmen är relativt nystartade. Nattrutterna startades 2010, sjöfågelrutterna 2015 och kustfågelinventeringen 2015.

Samtliga delprogram är värdefulla, men särskilt standardrutterna bör framhävas eftersom dessa dels är jämnt fördelade över landet och dels är fastlagda i förväg. Den enskilda inventeraren kan alltså inte påverka ruttens sträckning utan ska följa en 8 km lång runda i form av en kvadrat med 2 km sida. Detta innebär att rutterna ger en representativ bild av den svenska fågelfaunan. Sedan starten 1996 har landets 716 standardrutter inventerats i genomsnitt tolv gånger. Även kustfågelinventeringens rutor är förutbestämda.

Det ska betonas att ett mindre antal arter, främst nattaktiva eller sådana med specifika biotopkrav, inte fångas upp i tillräcklig grad inom systemet. Dessa brister kommer delvis att avhjälpas genom de nya inventeringssystem som startats under senare år.

I följande tabell redovisas resultatet av de fasta standardrutterna i två perspektiv, ett längre på 20 år och ett kortare på 10 år.

Storskraken har ökat i antal den senaste tioårsperioden. Foto: P-G Bentz/sturnus.se

Tabell 1. Översikt över antalsförändringar under 20 respektive 10 år hos svenska häckande arter där minst 5 individer per år inräknas på standardrutterna. I de flesta fall är detta talrika och väl spridda, huvudsakligen dagaktiva fågelarter.

Denna tabell listar alla arter som det går att beräkna en trend för baserat på standardrutterna och där fler än fem individer observerats per år. I tabellen anges beräknat antal par i Sverige 2012 (https://bd.eionet.europa.eu/article12/report?period=1&country=-SE) och det genomsnittliga antalet fåglar som räknas per år. För de 20 respektive 10 senaste åren anges den totala procentuella förändringen i antal över perioden, förändringens statistiska säkerhet (signifikans) samt symboler som översiktligt anger riktning på antalsförändringarna.

▲▲=Kraftig ökning, har ökat signifikant med > 5% per år. ▲=Måttlig ökning, har ökat signifikant med < 5% per år.
▼▼=Kraftig minskning, har minskat signifikant med > 5% per år. ▼=Måttlig minskning, har minskat signifikant med < 5% per år.
= (likhetstecken) Stabil: ingen säker förändring i antal samt liten variation mellan åren.
(≈) Osäker: ingen säker förändring i antal samt stor variation mellan åren.
*, ** eller *** visar att förändringen i antal är statistisk säkerställd. Ju fler stjärnor, desto högre säkerhet. NS betyder att ingen statistiskt säker förändring kan påvisas.

Art	Vetenskapligt namn	Population 2012	ind. /år	20 år (1998–2017) total förändr.	Sign.	Trend	10 år (2008–2017) total förändr.	Sign.	Trend
Knölsvan	*Cygnus olor*	7 500	99	30	NS	=	35	NS	(≈)
Sångsvan	*Cygnus cygnus*	6 000	196	87	***	▲	57	***	▲▲
Sädgås	*Anser fabalis*	850	14	–82	**	▼	–71	NS	(≈)
Grågås	*Anser anser*	41 000	824	323	***	▲▲	45	***	▲
Kanadagås	*Branta canadensis*	17 000	420	–20	*	▼	–13	NS	=
Gravand	*Tadorna tadorna*	7 600	87	–33	*	▼	–29	NS	(≈)
Bläsand	*Anas penelope*	34 000	36	–69	***	▼▼	–43	*	▼▼
Snatterand	*Anas strepera*	2 000	9	568	*	▲▲	56	NS	(≈)
Kricka	*Anas crecca*	100 000	120	–37	***	▼	–18	NS	=
Gräsand	*Anas platyrhynchos*	200 000	492	20	*	▲	13	NS	=
Skedand	*Anas clypeata*	2 400	7	–71	NS	(≈)	–41	NS	(≈)
Vigg	*Aythya fuligula*	75 000	169	–22	NS	=	50	***	▲
Bergand	*Aythya marila*	1 400					–95	NS	(≈)
Sjöorre	*Melanitta nigra*	6 100	38	3	NS	=	–1	NS	(≈)
Svärta	*Melanitta fusca*	10 000	30	–39	NS	(≈)	–23	NS	(≈)
Alfågel	*Clangula hyemalis*	1 300	20	–42	NS	(≈)	–29	NS	(≈)
Ejder	*Somateria mollissima*	100 000	405	–43	*	▼	–30	*	▼
Knipa	*Bucephala clangula*	80 000	294	–23	***	▼	–12	NS	=
Salskrake	*Mergellus albellus*	1 600	6	–81	NS	(≈)	–54	NS	(≈)
Småskrake	*Mergus serrator*	21 000	71	–33	*	▼	–32	*	▼
Storskrake	*Mergus merganser*	34 000	118	2	NS	=	61	***	▲▲
Järpe	*Bonasa bonasia*	120 000	55	–22	NS	=	–47	***	▼▼
Dalripa	*Lagopus lagopus*	190 000	113	–59	***	▼▼	2	NS	=
Fjällripa	*Lagopus mutus*	38 000	48	29	NS	(≈)	337	***	▲▲
Orre	*Lyrurus tetrix*	180 000	352	7	NS	=	–38	***	▼▼
Tjäder	*Tetrao urogallus*	350 000	165	18	NS	=	–22	***	▼
Fasan	*Phasianus colchicus*	35 000	176	–49	***	▼	–35	***	▼
Smålom	*Gavia stellata*	1 600	66	50	**	▲	0	NS	=
Storlom	*Gavia arctica*	6 200	172	1	NS	=	–1	NS	=
Skäggdopping	*Podiceps cristatus*	22 000	78	108	**	▲	33	NS	(≈)
Gråhakedopping	*Podiceps grisegena*	1 300	6	13	NS	(≈)	–34	NS	(≈)
Svarthakedopping	*Podiceps auritus*	2 000	9	239	NS	(≈)	43	NS	(≈)
Storskarv	*Phalacrocorax carbo*	40 000	643	839	***	▲▲	–23	*	▼
Rördrom	*Botaurus stellaris*	580	8	–3	NS	=	–18	NS	(≈)
Gråhäger	*Ardea cinerea*	4 300	70	–18	NS	=	28	*	▲
Bivråk	*Pernis apivorus*	6 600	14	32	NS	=	–20	NS	(≈)
Röd glada	*Milvus milvus*	2 500	32	453	***	▲▲	41	*	▲
Havsörn	*Haliaeetus albicollis*	585	10	828	**	▲▲	120	**	▲▲
Brun kärrhök	*Circus aeruginosus*	1 700	23	59	*	▲	7	NS	=
Duvhök	*Accipiter gentilis*	7 600	15	–30	NS	=	1	NS	(≈)
Sparvhök	*Accipiter nisus*	44 000	21	24	NS	=	–3	NS	=

Art	Vetenskapligt namn	Population 2012	ind. /år	20 år (1998–2017) total förändr.	Sign.	Trend	10 år (2008–2017) total förändr.	Sign.	Trend
Ormvråk	*Buteo buteo*	31 000	183	9	NS	=	15	*	▲
Fjällvråk	*Buteo lagopus*	3 000	19	–50	**	▼	62	NS	(≈)
Kungsörn	*Aquila chrysaetos*	680	6	–33	NS	(≈)	–6	NS	(≈)
Fiskgjuse	*Pandion haliaetus*	4 100	35	12	NS	=	14	NS	=
Tornfalk	*Falco tinnunculus*	6 400	37	87	***	▲	159	***	▲▲
Stenfalk	*Falco columbarius*	6 200	11	–67	***	▼▼	–3	NS	(≈)
Lärkfalk	*Falco subbuteo*	2 300	17	147	**	▲	3	NS	(≈)
Kornknarr	*Crex crex*	1 900	5	–68	**	▼▼	–40	NS	(≈)
Sothöna	*Fulica atra*	21 000	40	48	NS	(≈)	5	NS	=
Trana	*Grus grus*	30 000	592	128	***	▲	54	***	▲
Strandskata	*Haematopus ostralegus*	11 000	135	–8	NS	=	–9	NS	=
Större strandpipare	*Charadrius hiaticula*	15 000	48	144	**	▲	22	NS	(≈)
Mindre strandpipare	*Charadrius dubius*	1 800	5	17	NS	(≈)	5	NS	(≈)
Fjällpipare	*Charadrius morinellus*	3 600	19	38	NS	(≈)	14	NS	(≈)
Ljungpipare	*Pluvialis apricaria*	110 000	488	15	NS	=	13	*	▲
Tofsvipa	*Vanellus vanellus*	63 000	620	–20	**	▼	–23	***	▼
Mosnäppa	*Calidris temminckii*	7 500	13	–7	NS	(≈)	–34	NS	(≈)
Skärsnäppa	*Calidris maritima*	1 800	12	90	NS	(≈)	59	NS	(≈)
Kärrsnäppa (nordl.)	*Calidris a. alpina*	15 000	33	77	NS	(≈)	74	*	▲▲
Myrsnäppa	*Limicola falcinellus*	5 900	5	–49	NS	(≈)	120	NS	(≈)
Brushane	*Calidris pugnax*	25 000	20	–56	**	▼	211	**	▲▲
Enkelbeckasin	*Gallinago gallinago*	135 000	348	22	**	▲	8	NS	=
Dvärgbeckasin	*Lymnocryptes minima*	9 100					1358	NS	(≈)
Morkulla	*Scolopax rusticola*	580 000	57	21	NS	=	6	NS	=
Småspov	*Numenius phaeopus*	11 000	147	21	NS	=	–38	***	▼▼
Storspov	*Numenius arquata*	9 000	162	–34	***	▼	–12	NS	=
Svartsnäppa	*Tringa erythropus*	8 000	24	–49	*	▼	–25	NS	(≈)
Rödbena	*Tringa totanus*	22 000	144	81	***	▲	64	***	▲▲
Gluttsnäppa	*Tringa nebularia*	29 000	253	8	NS	=	19	**	▲
Skogssnäppa	*Tringa ochropus*	49 000	375	87	***	▲	30	***	▲
Grönbena	*Tringa glareola*	130 000	530	12	*	▲	21	***	▲
Drillsnäppa	*Actitis hypoleucos*	110 000	156	–25	***	▼	–22	**	▼
Smalnäbb. simsnäppa	*Phalaropus lobatus*	19 000	24	–44	NS	(≈)	–48	NS	(≈)
Fjällabb	*Stercorarius longicaudus*	13 000	65	17	NS	(≈)	–27	NS	(≈)
Dvärgmås	*Hydrocoloeus minutus*	2 800	67	–60	NS	(≈)	148	*	▲▲
Skrattmås	*Chroicocephalus ridibundus*	98 000	1338	–33	***	▼	–12	NS	=
Fiskmås	*Larus canus*	100 000	1583	–5	NS	=	0	NS	=
Silltrut	*Larus fuscus*	19 000	187	19	NS	=	83	***	▲▲
Gråtrut	*Larus argentatus*	55 000	777	–49	***	▼	–5	NS	=
Havstrut	*Larus marinus*	12 000	144	–52	***	▼	–40	***	▼▼
Fisktärna	*Sterna hirundo*	25 000	215	50	***	▲	–14	NS	=
Silvertärna	*Sterna paradisaea*	34 000	162	–32	*	▼	11	NS	=
Småtärna	*Sternula albifrons*	490	9	–82	NS	(≈)	–28	NS	(≈)
Tamduva	*Columba livia* (domest.)		169	26	NS	=	56	**	▲▲
Skogsduva	*Columba oenas*	12 000	138	53	***	▲	–16	NS	=
Ringduva	*Columba palumbus*	980 000	3333	48	***	▲	–4	NS	=
Turkduva	*Streptopelia decaocto*	3 100	10	–13	NS	=	–31	NS	(≈)
Gök	*Cuculus canorus*	78 000	1099	15	***	▲	–19	***	▼
Hökuggla	*Surnia ulula*	2 300	10	8	NS	(≈)	92	NS	(≈)
Kattuggla	*Strix aluco*	18 000	6	107	NS	(≈)	121	NS	(≈)
Jorduggla	*Asio flammeus*	1 700	8	–43	NS	(≈)	–23	NS	(≈)
Tornseglare	*Apus apus*	310 000	1212	–45	***	▼	7	NS	=
Göktyta	*Jynx torquilla*	25 000	75	106	***	▲	13	NS	=

Art	Vetenskapligt namn	Population 2012	ind. /år	20 år (1998–2017) total förändr.	Sign.	Trend	10 år (2008–2017) total förändr.	Sign.	Trend
Gråspett	*Picus canus*	1 900	6	–10	NS	(≈)	–35	NS	(≈)
Gröngöling	*Picus viridis*	14 000	133	–1	NS	=	14	NS	=
Spillkråka	*Dryocopus martius*	25 000	255	–27	***	▼	–6	NS	=
Större hackspett	*Dendrocopos major*	210 000	836	59	***	▲	–10	**	▼
Mindre hackspett	*Dendrocopos minor*	7 000	14	44	NS	(≈)	–32	NS	(≈)
Tretåig hackspett	*Picoides tridactylus*	9 200	29	65	*	▲	–12	NS	=
Trädlärka	*Lullula arborea*	15 000	35	–18	NS	=	–21	NS	(≈)
Sånglärka	*Alauda arvensis*	800 000	1203	–26	***	▼	–6	NS	=
Backsvala	*Riparia riparia*	33 000	119	–50	**	▼	16	NS	(≈)
Ladusvala	*Hirundo rustica*	180 000	981	24	***	▲	9	NS	=
Hussvala	*Delichon urbica*	100 000	483	–47	***	▼	–23	**	▼
Trädpiplärka	*Anthus trivialis*	2 400 000	3877	28	***	▲	4	NS	=
Ängspiplärka	*Anthus pratensis*	820 000	1185	–14	**	▼	26	***	▲
Gulärla (sydl.)	*Motacilla f. flava*	18 000	57	168	***	▲▲	80	***	▲▲
Gulärla (nordl.)	*Motacilla flava thunbergi*	342 000	513	-12	NS	=	12	*	▲
Forsärla	*Motacilla cinerea*	4 000	13	156	**	▲▲	41	NS	(≈)
Sädesärla	*Motacilla alba*	410 000	737	–9	*	▼	–22	***	▼
Sidensvans	*Bombycilla garrulus*	80 000	101	306	***	▲▲	126	***	▲▲
Strömstare	*Cinclus cinclus*	10 000	6	101	NS	(≈)	92	NS	(≈)
Gärdsmyg	*Troglodytes troglodytes*	500 000	1359	85	***	▲	54	***	▲
Järnsparv	*Prunella modularis*	630 000	798	27	***	▲	–22	***	▼
Rödhake	*Erithacus rubecula*	3 800 000	3253	17	***	▲	–6	*	▼
Näktergal	*Luscinia luscinia*	37 000	188	–20	***	▼	–27	***	▼
Blåhake	*Luscinia svecica*	230 000	128	–22	NS	=	1	NS	=
Rödstjärt	*Phoenicurus phoenicurus*	1 130 000	1415	38	***	▲	9	*	▲
Buskskvätta	*Saxicola rubetra*	250 000	527	–26	***	▼	–17	***	▼
Stenskvätta	*Oenanthe oenanthe*	290 000	267	–15	*	▼	–11	NS	=
Ringtrast	*Turdus torquatus*	6 200	27	123	*	▲	38	NS	(≈)
Koltrast	*Turdus merula*	1 800 000	3036	17	***	▲	–4	NS	=
Björktrast	*Turdus pilaris*	600 000	1449	–40	***	▼	–11	**	▼
Taltrast	*Turdus philomelas*	1 900 000	2889	39	***	▲	–9	***	▼
Rödvingetrast	*Turdus iliacus*	850 000	1854	–21	***	▼	–21	***	▼
Dubbeltrast	*Turdus viscivorus*	413 000	507	127	***	▲	23	***	▲
Gräshoppsångare	*Locustella naevia*	4 600	15	–4	NS	=	16	NS	(≈)
Sävsångare	*Acrocephalus schoenobaenus*	100 000	87	21	NS	=	9	NS	=
Kärrsångare	*Acrocephalus palustris*	24 000	64	7	NS	=	–21	NS	(≈)
Rörsångare	*Acrocephalus scirpaceus*	290 000	101	–16	NS	=	–21	*	▼
Härmsångare	*Hippolais icterina*	60 000	153	71	***	▲	14	NS	=
Ärtsångare	*Sylvia curruca*	175 000	432	–22	***	▼	–43	***	▼▼
Törnsångare	*Sylvia communis*	250 000	716	19	***	▲	–2	NS	=
Trädgårdssångare	*Sylvia borin*	1 200 000	1605	17	***	▲	1	NS	=
Svarthätta	*Sylvia atricapilla*	1 490 000	2028	148	***	▲	2	NS	=
Grönsångare	*Phylloscopus sibilatrix*	220 000	437	–2	NS	=	–13	*	▼
Gransångare (sydl.)	*Phylloscopus c. collybita*	31 000	151	1408	***	▲▲	235	***	▲▲
Gransångare (nordl.)	*Phylloscopus collybita abietinus*	229 000	271	152	***	▲▲	66	***	▲▲
Lövsångare (sydl.)	*Phylloscopus t. trochilus*	6 500 000	10 511	16	***	▲	-6	**	▼
Lövsångare (nordl.)	*Phylloscopus trochilus acredula*	6 500 000	5 561	-20	***	▼	10	**	▲
Kungsfågel	*Regulus regulus*	3 000 000	1784	–20	***	▼	42	***	▲
Grå flugsnappare	*Muscicapa striata*	1 500 000	789	46	***	▲	7	NS	=
Svartvit flugsnappare	*Ficedula hypoleuca*	1 400 000	1120	–3	NS	=	–23	***	▼
Halsbandsflugsnappare	*Ficedula albicollis*	5 800	9	17	NS	(≈)	–23	NS	(≈)
Mindre flugsnappare	*Ficedula parva*	1 100	6	197	*	▲	84	NS	(≈)
Stjärtmes	*Aegithalos caudatus*	34 000	90	123	*	▲	38	*	▲

Art	Vetenskapligt namn	Population 2012	ind. /år	1998–2017 total förändr.	Sign.	Trend	2008–2017 total förändr.	Sign.	Trend
Entita	*Poecile palustris*	120 000	123	2	NS	=	–22	*	▼
Talltita	*Poecile montanus*	800 000	558	–9	NS	=	–30	***	▼
Lappmes	*Poecile cinctus*	32 000	19	–72	***	▼▼	–42	NS	(≈)
Tofsmes	*Lophophanes cristatus*	400 000	358	80	***	▲	62	***	▲▲
Svartmes	*Periparus ater*	410 000	388	0	NS	=	–12	*	▼
Blåmes	*Cyanistes caeruleus*	700 000	936	90	***	▲	18	***	▲
Talgoxe	*Parus major*	2 600 000	2923	81	***	▲	7	**	▲
Nötväcka	*Sitta europea*	190 000	321	88	***	▲	22	**	▲
Trädkrypare	*Certhia familiaris*	750 000	308	36	***	▲	34	***	▲
Sommargylling	*Oriolus oriolus*	150					–70	**	▼▼
Törnskata	*Lanius collurio*	44 000	121	–7	NS	=	13	NS	=
Varfågel	*Lanius excubitor*	6 000	10	86	NS	(≈)	71	NS	(≈)
Nötskrika	*Garrulus glandarius*	290 000	367	3	NS	=	–4	NS	=
Lavskrika	*Perisoreus infaustus*	54 000	152	28	NS	=	30	*	▲
Skata	*Pica pica*	220 000	591	–6	NS	=	–18	***	▼
Nötkråka	*Nucifraga caryocatactes*	11 000	12	33	NS	=	216	***	▲▲
Kaja	*Coloeus monedula*	248 000	2394	41	***	▲	–4	NS	=
Råka	*Corvus frugilegus*	48 000	404	–32	*	▼	–34	**	▼
Grå kråka	*Corvus corone cornix*	177 000	1550	–22	***	▼	–16	***	▼
Korp	*Corvus corax*	32 000	433	–2	NS	=	–12	*	▼
Stare	*Sturnus vulgaris*	510 000	2745	–47	***	▼	–24	***	▼
Gråsparv	*Passer domesticus*	450 000	464	2	NS	=	12	NS	=
Pilfink	*Passer montanus*	420 000	535	10	NS	=	5	NS	=
Bofink	*Fringilla coelebs*	8 400 000	11836	15	***	▲	–5	**	▼
Bergfink	*Fringilla montifringilla*	2 100 000	2763	–23	***	▼	13	**	▲
Grönfink	*Chloris chloris*	430 000	855	–47	***	▼	–59	***	▼▼
Steglits	*Carduelis carduelis*	35 000	77	484	***	▲▲	143	***	▲▲
Grönsiska	*Spinus spinus*	820 000	3346	25	***	▲	23	***	▲
Hämpling	*Linaria cannabina*	140 000	194	–10	NS	=	36	**	▲
Gråsiska (sydl.)	*Acanthis flammea cabaret*	4 000	20	197	***	▲▲	844	***	▲▲
Gråsiska (nordl.)	*Acanthis f. flammea*	476 000	814	-28	***	▼	40	***	▲
Bändelkorsnäbb	*Loxia leucoptera*	10 000	17	70	NS	(≈)	94	NS	(≈)
Större & mindre korsnäbb	*Loxia pytyopsittacus + curvirostra*	382 000	1 460	71	***	▲	-2	NS	=
Rosenfink	*Carpodacus erythrinus*	17 000	47	–55	***	▼	–19	NS	(≈)
Tallbit	*Pinicola enucleator*	10 000	10	–70	NS	(≈)	–71	NS	(≈)
Domherre	*Pyrrhula pyrrhula*	380 000	251	40	***	▲	59	***	▲▲
Stenknäck	*Coccothraustes coccothraustes*	17 000	54	124	***	▲	78	***	▲▲
Lappsparv	*Calcarius lapponicus*	160 000	208	–57	***	▼	–22	NS	(≈)
Snösparv	*Plectrophenax nivalis*	19 000	43	–37	NS	(≈)	–22	NS	(≈)
Gulsparv	*Emberiza citrinella*	630 000	1469	–35	***	▼	–33	***	▼
Ortolansparv	*Emberiza hortulana*	3 800	19	–81	***	▼▼	–79	***	▼
Videsparv	*Emberiza rustica*	16 000	60	–53	***	▼	43	*	▲
Sävsparv	*Emberiza schoeniclus*	320 000	377	–23	***	▼	–12	*	▼

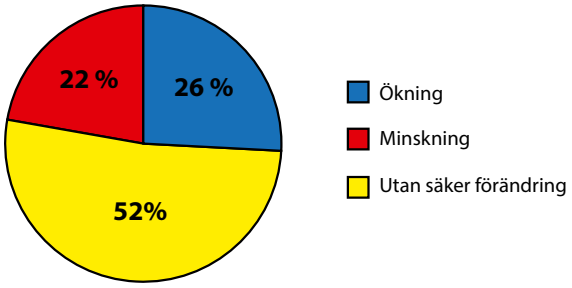

Figur 1. Fördelningen av antalsförändringar hos 191 svenska fågelarter/underarter under perioden 2008–2017. Det är samma arter/underarter som i Tabell 1. Blått och rött visar andelen statistiskt säkerställda trender (ökningar resp. minskningar). Det gula fältet visar andelen icke säkerställda antalsförändringar, alltså de arter/underarter som klassats som ”stabil” eller ”osäker” i Tabell 1.

Gärdsmyg. Foto: Niclas Ahlberg

Ovanliga och lokalt häckande fåglar

Svensk fågeltaxerings standardrutter ger pålitliga populationstrender för flertalet av våra vanligaste och mest utbredda häckande fåglar. Men för flera arter måste andra metoder användas för att vi ska få ett grepp om deras utveckling. Det gäller arter som inte noteras i tillräcklig omfattning på standardrutterna, exempelvis på grund av nattliga vanor, sällsynthet eller förekomst endast i begränsade områden.

Uppgifter om dessa arter samlas in via ett eller flera andra inventeringsprogram eller genom ornitologers rapportering till Artportalen. Kvaliteten på dessa uppgifter varierar. För några arter är täckningen i det närmaste fullständigt, för andra täcker uppgifterna endast en del av populationen. Några arter är föremål för en årlig övervakning. Det gäller främst arter med högt bevarandeintresse, såsom skräntärna.

Ägretthäger, ny svensk häckande fågelart. Foto: Niclas Ahlberg

Tabell 2. Översikt över antalsförändringar under 20 respektive 10 år hos svenska häckande arter som inte täcks särskilt väl, eller inte alls, av standardrutterna. I de flesta fall är detta mindre talrika arter, sådana med mer begränsad utbredning eller arter som helt eller delvis är nattaktiva.

Denna tabell listar alla arter som det antingen inte går att beräkna en trend för baserat på standardrutterna, eller där färre än fem individer observerats per år på standardrutterna. I tabellen anges beräknat antal par i Sverige 2012 (https://bd.eionet.europa.eu/article12/report?period=1&country=SE), samt långtids- (20 år) och korttidstrender (10 år) samt underlag för dessa bedömningar.

▲= ökning, ▼=minskning, = (likhetstecken) = Stabil: ingen förändring i antal, ? = Underlag för bedömning saknas.

Art	Vetenskapligt namn	Population 2012	1998–2016 Trend	1998–2016 Underlag	2008–2016 Trend	2008–2016 Underlag
Fjällgås	*Anser erythropus*	20	=	3)	=	3)
Vitkindad gås	*Branta leucopsis*	4 200	▼	1,8,12)	▼	1,8,12)
Stjärtand	*Anas acuta*	800	?		?	
Årta	*Anas querquedola*	600	▼	12)	=	12
Brunand	*Aythya ferina*	1 100	▼	1)	▼	1)
Smådopping	*Tachybaptus ruficollis*	200	▼	1,12)	▼	1,12)
Svarthalsad dopping	*Podiceps nigricollis*	76	▲	1)	▲	1)
Toppskarv	*Phalacrocorax aristotelis*	50	▲ Ny	1)	▲	1)
Ägretthäger	*Ardea alba*	1	▲ Ny	1)	▲	1)
Vit stork	*Ciconia ciconia*	34	▲	2)	▲	2)
Brun glada	*Milvus migrans*	15	▲	1,13)	▲	1,13)
Ängshök	*Circus pygargus*	60	▼	1,4,8,13,14)	=	1,4,8,13,14)
Blå kärrhök	*Circus cyaneus*	860	=	8,13)	=	8,13)
Jaktfalk	*Falco rusticolus*	125	=	5)	=	5)
Pilgrimsfalk	*Falco peregrinus*	360	▲	6)	▲	6)
Rapphöna	*Perdix perdix*	11 000	▼	8)	▼	8)
Vaktel	*Coturnix coturnix*	1 000	▲	1)	=	1,15)
Vattenrall	*Rallus aquaticus*	4 000	▲	16)	▲	15,16)
Småfläckig sumphöna	*Porzana porzana*	250	▼	1)	=	1,16)
Rörhöna	*Gallinula chloropus*	3 100	▼	16,17)	▼	15,16,17)
Skärfläcka	*Recurvirostra avosetta*	2 000	▲	12)	▼	12)
Svartbent strandpipare	*Charadrius alexandrinus*	0	▼	8,12,18)	▼	1,8,12,18)
Kärrsnäppa (sydl.)	*Calidris alpina schintzii*	30	▼	8,12,19)	▼	8,12,19)
Dubbelbeckasin	*Gallinago media*	1 800	=	7)	=	1,12)
Rödspov	*Limosa limosa*	75	▼	12,18)	▼	12,18)
Myrspov	*Limosa lapponica*	200	▲	7,8,12)	=	7,8,12)
Roskarl	*Arenaria interpres*	1 900	▼	8,12)	▼	8,12)
Kustabb	*Stercorarius parasiticus*	500	=	12)	=	12)
Svarthuvad mås	*Larus melanocephalus*	0	▲ Ny	1)	▲	1)
Tretåig mås	*Rissa tridactyla*	37	=	7,8,12)	=	7,8,12)
Skräntärna	*Hydroprogne caspia*	600	=	9)	=	9)
Kentsk tärna	*Thalasseus sandvicensis*	460	=	1,8,12)	=	1,8,12)
Svarttärna	*Chlidonias niger*	270	▲	1,8)	=	1,8)
Sillgrissla	*Uria aalge*	12 000	▲	12)	▲	12)
Tordmule	*Alca torda*	26 000	▲	12)	▲	12)
Tobisgrissla	*Cepphus grylle*	8 700	▼	12)	▼	12)
Tornuggla	*Tyto alba*	10	▼	1,8)	?	
Berguv	*Bubo bubo*	470	▼	1,8,10)	=	1,16)
Sparvuggla	*Glaucidium passerinum*	19 000	=	7,8,16,20)	=	7,8,15,16,20)
Slaguggla	*Strix uralensis*	2 700	=	8)	=	8,15)
Lappuggla	*Strix nebulosa*	400	▼	1,7,8)	=	1,16)
Hornuggla	*Asio otus*	8 600	▼	8)	▼	8,15)
Pärluggla	*Aegolius funereus*	32 000	▼	7,8)	▼	7,8,15)
Nattskärra	*Caprimulgus europaeus*	7 300	▲	7,8)	▲	7,8,15))
Kungsfiskare	*Alcedo atthis*	200	?		▼	1,8)

Art	Vetenskapligt namn	Population 2012	1998–2016 Trend	1998–2016 Underlag	2008–2016 Trend	2008–2016 Underlag
Vitryggig hackspett	*Dendrocopos leucotos*	3	▼	11)	▲	11)
Berglärka	*Eremophila alpestris*	230	▼	13)	=	13)
Fältpiplärka	*Anthus campestris*	40	▼	12)	▼	12)
Rödstrupig piplärka	*Anthus cervinus*	300	=	13)	=	13)
Skärpiplärka	*Anthus petrosus*	2 300	▼	12)	=	12)
Svart rödstjärt	*Phoenicurus ochrurus*	600	=	1,8)	=	1,8)
Svarthakad buskskvätta	*Saxicola rubicola*	4	▲ Ny	1)	▲	1)
Vassångare	*Locustella luscinoides*	30	▲	1)	▲	1)
Flodsångare	*Locustella fluviatilis*	150	=	1)	=	1,15,16)
Busksångare	*Acrocephalus dumetorum*	100	▲	1)	▲	1,15)
Trastsångare	*Acrocephalus arundinaceus*	470	▲	1,12,17)	=	1,12,17)
Höksångare	*Sylvia nisoria*	350	=	21)	=	21)
Lundsångare	*Phylloscopus trochiloides*	200	▲	1)	▲	1)
Nordsångare	*Phylloscopus borealis*	100	?		?	
Brandkronad kungsfågel	*Regulus ignicapilla*	100	▲	1,12)	▲	1,12)
Skäggmes	*Panurus biarmicus*	6 000	=	1,7,8)	=	1,7,8)
Trädgårdsträdkrypare	*Certhia brachydactyla*	0	▲ Ny	1)	▲	1)
Pungmes	*Remiz pendulinus*	30	▼	1,7,8,12)	▼	1,7,8,12)
Gulhämpling	*Serinus serinus*	40	=	1,7,8)	=	1,7,8)
Vinterhämpling	*Linaria flavirostris*	320	?		?	
Dvärgsparv	*Emberiza pusilla*	160	?		?	
Kornsparv	*Emberiza calandra*	40	▲	1,12)	=	1,12)

Not:
I ovanstående tabell har vi inte tagit med fjälluggla, dammsnäppa, citronärla och blåstjärt, som alla häckat i Sverige under senare år. Fjällugglan är numera mycket oregelbunden, medan dammsnäppan, citronärlan och blåstjärten möjligen endast häckat tillfälligt.

Trädgårdsträdkrypare. Foto: Mikael Arinder/Skånska bilder

Underlag:
1) Fågelrapporteringen via Artportalen och landets regionala rapportkommittéer i årsboken Fågelåret.
2) Storkprojektet, Skåne
3) Projekt fjällgås
4) Länsstyrelsen Kalmar län
5) Projekt jaktfalk
6) Projekt pilgrimsfalk
7) Ottosson m fl. 2012. *Fåglarna i Sverige – antal och förekomst*
8) Rapport till EU enl. Art. 12: https://bd.eionet.europa.eu/article12/report?period=1&country=SE
9) Projekt skräntärna
10) Riksinventering av berguv 2009
11) Projekt vitryggig hackspett
12) Regionala & lokala inventeringar
13) Falsterbos sträckräkningar
14) Åtgärdsprogrammet för ängshök
15) Nattrutterna
16) Standardrutterna
17) Sommarpunktrutterna
18) Åtgärdsprogram för hotade vadare på strandängar
19) Åtgärdsprogram för sydlig kärrsnäppa
20) Vinterpunktrutterna
21) Ottenby fågelstations s ringmärkning

Svarttärnor. Foto: Mikael Arinder/Skånska bilder

Klimatet och fåglarna

Fåglar är, tack vare sin flygförmåga, mer mobila än de flesta andra organismer. De har därmed möjlighet att snabbt förflytta sig mellan olika områden och etablera sig på platser som förändras i positiv riktning för arten i fråga, alternativt överge områden som försämrats. Därtill har fåglarna korta generationstider vilket bidrar till att förändringar i omvärlden kan få ett snabbt genomslag i en fågelpopulation.

När vi nu upplever snabba förändringar i klimatet kan fåglarna användas som indikatorer. Många arter har tidigarelagt sin ankomst under våren och även förskjutit hela sin häckningscykel i tiden. Andra arter har ökat i antal som övervintrare och även börjat övervintra längre norrut i landet än tidigare. Slutligen har vi fått en invandring av några nya arter som med stor sannolikhet kan kopplas till klimatförändringarna.

Kungsfiskare. Foto: Göran Johansson

Ottenby fågelstation har ringmärkt fåglar enligt en standardiserad metod sedan 1979. Det gör det möjligt att följa förändringar i fåglarnas fenologi, dvs. när de anländer respektive flyttar iväg. Törnskata. Foto: Stina Andersson

Vårfåglarna anländer allt tidigare

Våra flyttfåglar anländer allt tidigare om våren. För 2017 var genomsnittet 5,2 dagar tidigare vid Ottenby fågelstation än under slutet av 1900-talet. En motsvarande studie vid Falsterbo fågelstation antyder dessutom att förändringstakten ökat efter millennieskiftet.

Verksamheten vid Ottenby fågelstation har bedrivits på ett standardiserat vis sedan 1979. Vid stationen har man använt samma fångstinsatser och även i möjligaste mån försökt hålla vegetationen vid fångstplatserna på samma nivå. Det innebär att förutsättningarna för fångsten varit i stort sett den samma år efter år. Det gör i sin tur att man bättre kan se trender hos de olika arterna, såväl när det gäller beståndens storlek som när vår- respektive höstflyttning kulminerar för de olika arterna.

Fåglarnas fenologi (årscykel) har genom årtusenden anpassats till förlopp i den övriga naturen. Det gäller såväl ankomst och äggläggning som bortflyttning.

När klimatet nu ändras, måste fåglarna följa med. Annars finns risken att de kommer i otakt med viktiga födoresurser. Flera småfågelarters kläckning har exempelvis varit synkroniserad med när tillgången på föda (inte minst småfjärilars larver) är som störst, det vill säga ungefär när våren övergår i försommar.

Fenologidata från Ottenby fågelstation har analyserats och publicerats vid två tillfällen i den ansedda vetenskapliga tidskriften *Science* vilket kan ses som en bekräftelse på fångstseriens värde och potential. Under vårflyttningen 2017 visade 18 arter statistiskt säkerställda förändringar i sitt uppträdande och i samtliga fall handlar det om en tidigare ankomst. Under höstflyttningen visade 19 arter statistiskt säkerställda förändringar. Av dessa har 12 arter tidigarelagt och 7 arter senarelagt avflyttningen.

De 33 arter som ingår i beräkningarna för Ottenby fågelstations fenologiindikator representerar flera olika

Svarthättan anländer i genomsnitt tio dagar tidigare till Ottenby idag än i slutet av 1970-talet. Foto: Niclas Ahlberg

flyttningsstrategier. Av det skälet bör de svara på olika sätt på klimatförändringarna. Kortflyttande fåglar har bättre möjlighet att känna av de väderförhållanden som råder nära häckningsplatserna, något som arter som befinner sig i Afrika knappast kan göra. Studierna visar att arter som övervintrar i Europa i genomsnitt tidigarelagt sin ankomst mer än Afrikaflyttare, men också att en majoritet av de sistnämnda idag anländer tidigare än förr. I genomsnitt uppvisade de 33 arterna under 2017 ett medeldatum som låg 5,2 dagar tidigare än vid mätningarnas början 1979. Det är den tidigaste vårflyttning som hittills noterats vid Ottenby.

Vid Ottenby har man även kunnat konstatera att flera arter tidigarelagt sin höstflyttning. Det skulle kunna betyda att dessa arter förskjutit hela sin häckningscykel.

Även vid Falsterbo fågelstation bedrivs verksamheten standardiserat sedan 1980. Precis som vid Ottenby kan man nu notera att de flesta flyttfåglarna anländer tidigare än under 1900-talets avslutande årtionden. Med snart 40 år av jämförbara data visar tioårsgenomsnitten på tydliga skillnader. När genomsnittsdatum per decennium jämförs, visar det sig att flertalet anländer tidigare nu än under 1980-talet samt att det finns en tendens till att skillnaderna i ankomsttid vuxit mest efter millennieskiftet.

Tabell 3. Fågelarter som vid Ottenby fågelstation visar statistiskt säkerställda förändringar i medeldatum under flyttningen. Genomsnittligt antal dagar som flyttningen tidigarelagts (negativt värde) resp. senarelagts (positivt värde).

Vårflyttning 1979–2017		Höstflyttning 1972–2017	
Grönsiska	–14,8	Sparvhök	–17,5
Gransångare	–11,0	Backsvala	–16,2
Gulsparv	–10,0	Svarthätta	–12,6
Svarthätta	–10,0	Sävsångare	–11,1
Rödvingetrast	–9,5	Göktyta	–10,3
Rödhake	–8,9	Rödstjärt	–10,1
Bergfink	–8,1	Buskskvätta	–9,5
Rödstjärt	–7,2	Trädgårdssångare	–6,9
Göktyta	–6,8	Ärtsångare	–5,1
Lövsångare	–6,5	Härmsångare	–4,9
Koltrast	–6,3	Näktergal	–4,0
Taltrast	–5,9	Törnskata	–3,5
Trädgårdssångare	–5,5	Gulsparv	+4,7
Trädpiplärka	–5,5	Bofink	+6,3
Ärtsångare	–4,7	Blåmes	+7,5
Rörsångare	–4,5	Sävsparv	+8,4
Törnsångare	–4,1	Blåhake	+9,0
Härmsångare	–3,3	Trädkrypare	+9,3

Tabell 4. Förändring i medeldatum för de 33 ingående indikatorarterna vid Ottenby fågelstation. L = långdistansflyttare, KM = kort-/medeldistansflyttare (enl. Ottvall m.fl. 2008). Genomsnittligt antal dagar som flyttningen tidigarelagts (negativt värde) resp. senarelagts (positivt värde).

		2017	1979–2017
Sävsparv	KM	–15,8	–3,8
Gulsparv	KM	–12,8	–10,0
Kungsfågel	KM	–12,2	–4,1
Järnsparv	KM	–11,8	–4,1
Ärtsångare	L	–10,1	–4,7
Rödvingetrast	KM	–9,9	–9,5
Grönsångare	L	–9,2	–4,5
Bergfink	KM	–9,1	–8,1
Bofink	KM	–8,2	–0,3
Rödhake	KM	–7,7	–8,9
Gärdsmyg	KM	–7,3	–2,9
Svart rödstjärt	KM	–7,1	–4,4
Blåhake	L	–6,7	–3,4
Koltrast	KM	–6,1	–6,3
Gransångare	KM	–5,8	–11,0
Törnsångare	L	–4,9	–4,1
Lövsångare	L	–4,9	–6,5
Rödstjärt	L	–4,6	–7,2
Taltrast	KM	–4,4	–5,9
Rörsångare	L	–4,2	–4,5
Blåmes	KM	–4,1	–4,7
Svartvit flugsnappare	L	–3,8	–2,3
Trädpiplärka	L	–3,8	–5,5
Härmsångare	L	–3,2	–3,3
Mindre flugsnappare	L	–2,3	–2,0
Trädgårdssångare	L	–2,1	–5,5
Näktergal	L	–1,4	–0,5
Grönfink	KM	–1,1	1,6
Grå flugsnappare	L	–0,9	–1,9
Svarthätta	L	1,6	–10,0
Kärrsångare	L	3,0	–0,2
Törnskata	L	4,2	–1,0
Talgoxe	KM	5,2	6,2

–5,2

Under våren 2017 passerade flyttfåglarna Ottenby i genomsnitt 5,2 dagar tidigare än vid mätningens början 1979.

Lövsångare fångad för ringmärkning vid Falsterbo fågelstation. Foto: P-G Bentz/sturnus.se

Tabell 5. Ankomsttid (genomsnittligt datum) per decennium för fem arter av Europaflyttare och fem arter tropikflyttare vid Falsterbo fågelstation.

	1980–1989	1990–1999	2000–2009	2010–2017	Skillnad
Gransångare	1 maj	28 apr	22 apr	21 apr	–10
Gärdsmyg	18 apr	18 apr	15 apr	13 apr	–6
Taltrast	20 apr	22 apr	19 apr	16 apr	–4
Kungsfågel	8 apr	9 apr	4 apr	4 apr	–4
Rödhake	17 apr	23 apr	17 apr	16 apr	–1
Rödstjärt	16 maj	15 maj	12 maj	9 maj	–7
Trädgårdssångare	28 maj	24 maj	25 maj	22 maj	–6
Lövsångare	12 maj	11 maj	8 maj	6 maj	–6
Ärtsångare	12 maj	14 maj	10 maj	8 maj	–4
Törnsångare	22 maj	21 maj	19 maj	19 maj	–3

Storspov hör till de arter som blivit vanligare som övervintrare, ännu enbart i södra Sverige. Foto: Anders Åkesson

Fler fåglar övervintrar i Sverige

Jämfört med 1900-talets avslutande årtionden har vi idag en något artrikare vinterfågelfauna än då. Denna utveckling är tydligare i södra Sverige än längre norrut och kan sannolikt i första hand kopplas till klimatförändringar. Men verkligheten är mera komplex än så.

Det finns många faktorer som påverkar våra fåglar. Det sätt vi utnyttjar markerna spelar naturligtvis stor roll eftersom det kan handla om tämligen radikala förändringar. Ett exempel på detta är den kraftiga ökningen hos flera av våra gäss. En ökad satsning på höstsådda grödor har tillsammans med allt större brukningsenheter gynnat gässen genom att de fått näst intill obegränsat med vinterföda och stora, öppna arealer där eventuella hot kan upptäckas i tid. Samtidigt har vinterklimatet blivit mildare, vilket möjliggjort övervintring på nordligare breddgrader än tidigare.

Med andra ord kan det ofta vara svårt att avgöra hur stor effekt ett förändrat vinterklimat har på olika fågelarter. Likväl vågar vi hävda att de senaste årtiondenas i huvudsak milda vintrar haft stor betydelse för flera fågelarters vinterförekomst på våra breddgrader.

Svensk fågeltaxering har sedan vintern 1975/76 följt våra vinterfåglar genom så kallade vinterrutter. Dessa består av en serie på 20 punkter som inventeraren själv lägger ut längs en runda. Vid var och en av punkterna räknas alla fåglar som ses eller hörs under fem minuter. Under de dryga 40 år som dessa inventeringar pågått har vintervädret varierat ganska kraftigt. Fram till vintern 1986/87 hade vi flera stränga vintrar, men därefter har vintervädret i huvudsak varit milt med några få undantag, framför allt vintrarna 2009/10 och 2010/11.

De mildare vintrarna återspeglas i många vinterfåglars numerärer, medan andra, som är väl anpassade till vårt varierade vinterväder, påverkats förhållandevis lite. Exempel på den förstnämnda kategorin är bläsand, salskrake, storspov, gärdsmyg och rödhake. Samtliga dessa har ökat ganska markant vintertid. Klassiska

stannfåglar som större hackspett, talgoxe och pilfink har däremot haft mera stabila trender.

Det finns också ett antal arter som ökat kraftigt vintertid men där denna ökning förmodligen i första hand återspeglar en beståndsökning rent generellt. I denna grupp återfinns exempelvis grågås, havsörn, röd glada och ringduva. Icke desto mindre har även dessa arter gynnats av att vinterklimatet blivit mildare vilket möjliggjort födosök på nordligare breddgrader än tidigare. Ett exempel på detta är ringduvan som vintertid till stor del lever av bokollon och andra frön och frukter. Under vintern återfinns merparten av dessa på marken och är naturligtvis betydligt lättare att finna om det är barmark än om marken är snötäckt.

Ännu en faktor som påverkar vinterfåglarnas utbredning och antal är den omfattande fågelmatningen. Beräkningar visar att närmare en halv miljon svenska hushåll matar fåglar varje vinter. Denna, näst intill obegränsade, tillgång till mat har sannolikt haft stor betydelse för den långsiktiga ökningen hos arter som koltrast, blåmes och nötväcka. I någon mån kan även en ökad areal av trädgårdar, grönområden och parker ha bidragit genom att det där planterats träd och buskar med frön, bär eller frukter attraktiva för fåglar.

Åtminstone i teorin kan olika fågelarters förändrade vintervanor även påverka jordbruk och andra näringar. Ett exempel på detta är naturligtvis gässen som fram till millennieskiftet i huvudsak tillbringade vintern utanför landets gränser. Under senare år har ett allt större antal av framför allt grågäss och vitkindade gäss tillbringat vintern på jordbruksmarker i de södra delarna av landet. Ett annat exempel är bläsanden som förr var mycket ovanlig som övervintrare, men som

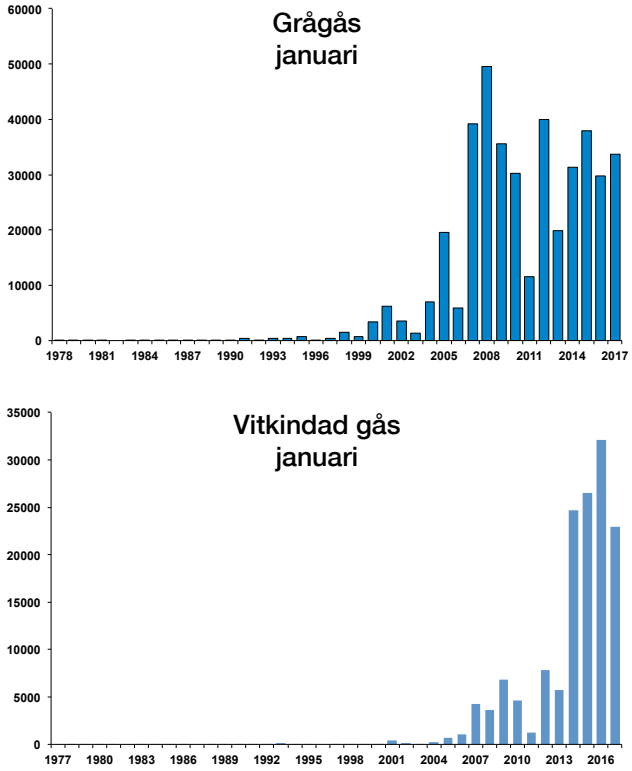

Figur 2. Antal grågäss respektive vitkindade gäss som räknats vid januariinventeringarna i Sverige från 1970-talet fram till nu (från *Fågelåret 2016*).

numera kan förekomma i ganska stora antal, framför allt i sydvästra Skåne. Även sångsvanen har ökat markant som övervintrare i södra Sverige. Alla dessa arter födosöker på åkermark, men deras påverkan på grödorna varierar med grödoslag, väderförhållanden och tidpunkt för betet.

Vitkindade gäss på skördat betfält i Skåne under förvintern. Numera övervintrar stora antal i Sydsverige. Foto: P-G Bentz/sturnus.se

Steglitsen är en ”varm” art som expanderat i Sverige. Foto: Tomas Lunquist/N

”Varma” och ”kalla” fåglar påvisar klimatförändringar

Ett av de svenska miljömålen är *Begränsad klimatpåverkan*. Ett sätt att mäta klimatets påverkan på miljön är att följa utvecklingen hos fåglar, närmare bestämt hos ”varma” respektive ”kalla” fåglar. Detta kan verka märkligt, för att inte säga osannolikt.

Men det handlar inte om något New age-inspirerat utan att fågelforskare har bestämt en medeltemperatur för varje fågelarts utbredningsområde i vår del av världen under häckningstiden. Denna medeltemperatur skiljer sig åt mellan arter genom att vissa har en nordlig tyngdpunkt i sin häckningsutbredning (”kallare fåglar”), medan andra har en sydligare (”varmare”).

Genom att sedan beräkna medeltemperaturen på ett fågelsamhälle (alla de fåglar som finns i ett visst område) och sedan följa förändringar över åren, går det att få ett fågelmått på effekten av klimatförändringarna. När temperaturen på ett fågelsamhälle stiger, har det blivit jämförelsevis fler av varma fåglar och färre av kalla. Systemet gör också att man utifrån beräknade klimatförändringar även kan förutspå hur fågelfaunan kan komma att förändras.

Inom Svensk Fågeltaxering beräknas klimatpåverkan på fågelsamhället genom något som kallas dCTI, förändring i Community Temperature Index. Detta är ett mått på hur den svenska fågelfaunan är sammansatt. Indexet har ökat stadigt under 2000-talet, men sedan några år visar det en tendens att plana ut.

Det är dock stora skillnader i ett avlångt land som Sverige. Förändringen i sommartemperatur är som störst i norra Norrland, där förändringen i fågelfaunan också går som snabbast, medan det i stort sett inte skett någon förändring i södra Sverige.

Under de senaste årtiondena har vi sett en invandring av några ”varma” arter från söder och andra har spridit sig markant norrut. Samtidigt har flera ”kalla” arters utbredning tunnats ut i söder och gränsen för deras utbredning har förskjutits norrut. Exempel på den första gruppen är sydlig gransångare och bofink som båda expanderat, medan arter som videsparv och rödvingetrast har retirerat.

För ingen av arterna kan vi säga säkert att klimatet är den enda eller ens viktigaste faktorn bakom förändringarna, men arterna får illustrera de generella förändringar som utan tvekan pågår i Sverige.

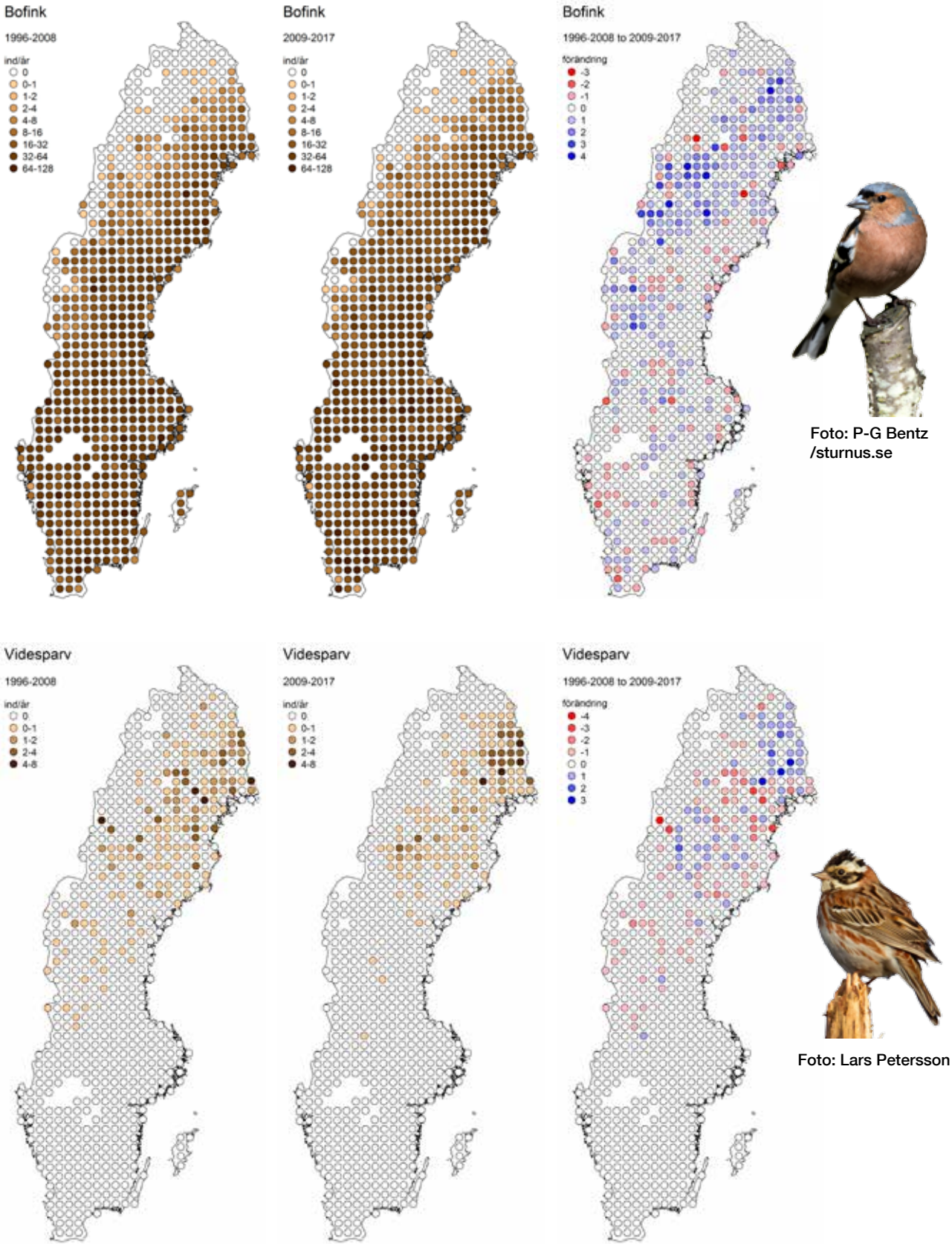

Foto: P-G Bentz /sturnus.se

Foto: Lars Petersson

Figur 3. Det genomsnittliga antalet bofinkar och videsparvar årligen registrerade per standardrutt under 1996–2008 (vänster) respektive 2009–2017 (mitten). Antalet fåglar i dessa kartor visas i en skala som bygger på en fördubbling av antalet mellan varje skalsteg. Kartan längst till höger visar förändringen i antal registrerade individer mellan de två perioderna, presenterat som förändring i antal skalsteg. Till exempel, på Sveriges sydvästligaste standardrutt har bofinkens täthet ökat mellan de två perioderna från skalsteget 32–64 till skalsteget 64–128 (i själva verket, från 54 till 71 individer per år). På kartan till höger har rutten följaktligen en punkt i ljusaste blått, motsvarande +1 på förändringsskalan. Ju mörkare blå en rutt är desto kraftigare ökning, ju mörkare röd desto kraftigare minskning.

Gransångarens enkla ramsa hörs allt oftare under vår och försommar. Foto: P-G Bentz/sturnus.se

Ljudbilden kan förändras

Lövsångaren är Sveriges vanligaste och talrikaste fågel. Den förekommer i de flesta miljöer, så snart det finns träd eller buskar, och totalt beräknas beståndet till ca 13 miljoner par. Det är också en fågel som under vår och försommar sätter sin prägel på de miljöer där den finns. Den vackra sången ljuder från många håll. Men kanske måste vi bereda oss på att lövsångarens sång blir ovanligare och i vissa fall ersätts av en helt annan ramsa – gransångarens.

Någon har sagt att lövsångarens sång är som en spegel av den svenska sommaren – vacker men kort och med ett icke obetydligt inslag av vemod. Det är nog främst att tonerna liksom faller och tynar bort mot slutet som ger känslan av vemod. Men hur det än är med den saken, är sången ett mycket påtagligt inslag i den svenska naturen – från buskmarker på Söderslätt i Skåne till fjällbjörkskogen runt Torne träsk i norr.

Men lövsångaren är en fågel som trivs i trakter med förhållandevis svala somrar. Det innebär att den riskerar att få stryka på foten när vädret förändras i riktning mot varmare somrar i Skandinavien. En stor datasimulering som genomfördes 2007 visade att lövsångarens sydgräns i Europa skulle komma att förskjutas mer än 100 mil norrut med fortsatta klimatförändringar. Idag går sydgränsen från centrala Frankrike genom Alperna till norra Rumänien. Om 50 år beräknades den, enligt studien, gå från södra Storbritannien genom Danmark och mellersta Götaland till Baltikum (Huntley m.fl. 2007).

Samma studie visar att gransångaren under samma period kommer att lägga hela Sverige under sina vingar. Den förekommer i Sverige med två olika underarter, en sydlig som invandrat från Danmark i sen tid samt en nordlig som kommit via Finland. Vid millennieskiftet fanns den sydliga i de sydsvenska kustlandskapen och den nordliga från Bergslagen norrut till östra Norrbotten.

Nu bygger detta på datasimuleringar, men det finns inventeringar som pekar mot att de kan komma att få rätt. På Kullaberg i nordvästra Skåne har det genomförts inventeringar vart tionde år sedan 1974 (Nilsson & Peterz 2016). Man har använt samma metodik vid varje inventeringstillfälle och i huvudsak tillämpat metoden med revirkarteringar. Sedan 1980 har det även genomförts en årlig så kallad punktrutt inom ramen för Svensk Fågeltaxering.

När det gäller gransångaren var den sydliga underarten nyinvandrad i Sverige när den första inventeringen genomfördes 1974. Då påträffades 10 revir. Antalet ökade till 15 revir 1984 och 56 revir 1994. Därefter har ökningen fortsatt i oförminskad takt. Vid inventeringen 2004 noterades 107 revir och 2014 inte mindre än 194! Det innebar att den då var Kullabergs tredje talrikaste fågelart efter bofink och svarthätta. För lövsångaren har utvecklingen nästan varit den omvända. Efter att ha varit en av de vanligaste häckfåglarna i området har beståndet halverats sedan 1984 och stabiliserats

. . . medan lövsångarens vackra sång kan komma att bli ovanligare i ett varmare klimat. Foto: P-G Bentz/sturnus.se

på en lägre nivå (från 206 revir 1984 till 97 revir 2014). Inventeringarna visar också att tillbakagången varit särskilt kraftig på sydsluttningarna. Vid inventeringen 1974 häckade nästan hälften av de 134 paren på Kullabergs sydsida, medan endast drygt 20 par fanns i det området 2014.

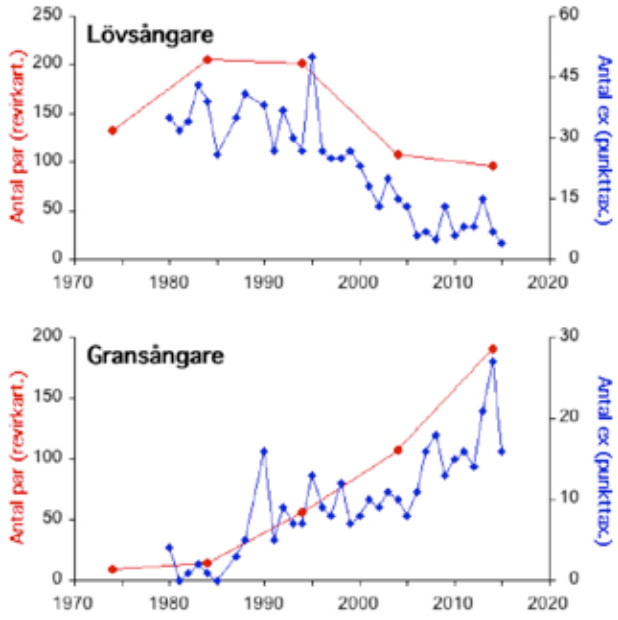

Figur 4. Antalet lövsångare och gransångare vid inventeringarna på Kullaberg i Skåne. Röda punkter visar resultatet av de revirkarteringar som genomförs vart tionde år sedan 1974, blå punkter resultatet av den punkrutt som inventerats sedan 1980. (Efter Nilsson & Peterz 2016.)

Resultatet från de punktrutter som inventerats årligen sedan 1980 talar samma språk; Medan gransångaren ökat kraftigt, har lövsångaren gått lika kraftigt tillbaka. Nu finns det naturligtvis även andra faktorer som påverkat dessa båda arters förekomst i området. Vissa delar har vuxit igen ganska kraftigt, i andra har skogen röjts, avverkats eller blivit stormfälld. Men även om detta påverkat fågelfaunan, är det troligt att klimatförändringar väsentligt bidragit till de förändrade numerärerna hos gransångare och lövsångare.

Det hör till saken att den sydliga gransångaren är en kortflyttare som huvudsakligen övervintrar inom Europa, medan Kullabergs lövsångare är tropikflyttare med vinterkvarter i västra Afrika. Gransångarna bör således även ha gynnats av ett mildare vinterklimat i Europa, medan lövsångarna inte påverkats. I lövsångarnas fall kan även faktorer som ökad avskogning och uppodling i vinterkvarteren inneburit försämrade förhållanden under vistelsen i Afrika.

Det bör betonas att det ännu enbart är i kustnära och frodiga delar av södra Sverige som gransångaren börjar mäta sig med eller till och med bli talrikare än lövsångaren. I övriga delar av landet är lövsångaren fortfarande den talrikaste arten.

Litteratur:

Huntley, B., Green, R.E., Collingham, Y.C. & Willis, S.G. 2007. *A climatic atlas of European breeding birds*. Durham University, The RSPB & Lynx Edicions, Barcelona.

Nilsson, K.G. & Peterz, M. 2016. Häckfågelfaunan på Kullaberg 2014 – resultat samt populationsförändringar sedan 1974. *Anser* suppl. Nr 70. Skånes Ornitologiska Förening. Malmö 2016.

Svarthakad buskskvätta. Foto: Niclas Ahlberg

Nytt klimat – nya arter

Den svenska fågelfaunan är föränderlig. Arter kommer och arter går, och orsakerna till detta är många. Det är ibland svårt att förklara varför en art ökar eller minskar, men i de allra flesta fall ligger människan bakom – direkt eller indirekt. Exempel på direkta effekter är de landskapsförändringar som skogsbruk och jordbruk kan innebära, medan effekterna av klimatförändringar snarare är indirekta.

Den historiska period vi kan överblicka sträcker sig tillbaka till mitten av 1800-talet. Under dessa snart 170 år har vår fågelfauna blivit artrikare. Mellan 1850 och 1969 etablerade sig 28 taxa (arter/underarter) i Sverige, medan det försvann 9. Från 1970 fram till 2013 tillkom ytterligare 10 taxa medan 3 dog ut. Det innebär att etableringstakten och utdöendetakten var lika mellan de båda perioderna. Ungefär 2,5 taxa tillkom och 0,75 taxa dog ut per årtionde. Antalet nytillkomna var alltså ungefär tre gånger så stort som antalet försvunna.

Ser vi till åren efter millennieskiftet ser åtminstone sex nya fågelarter ut att ha etablerat sig i landet. Dessa är toppskarv, ägretthäger, svarthuvad mås, svarthakad buskskvätta, brandkronad kungsfågel och trädgårdsträdkrypare. Samtidigt har en art försvunnit som regelbundet häckande art, nämligen svartbent strandpipare. Utan räddningsinsatser skulle kanske även vitryggig hackspett ha räknats till denna kategori.

Av de 6 arter som invandrat i sen tid har ändrade klimatförhållanden med stor sannolikhet haft en avgörande roll för 3, svarthakad buskskvätta, brandkronad kungsfågel och trädgårdsträdkrypare. Alla tre är kortflyttare eller stannfåglar inom sina europeiska utbredningsområden. De är också känsliga för stränga vintrar. När det gäller svarthakad buskskvätta är dess utbredningshistoria väl belagd från både Danmark och Norge, och i båda länderna har arten expanderat under perioder med milda vintrar, medan den gått tillbaka under kalla perioder. Samma mönster kan även skönjas för brandkronad kungsfågel och trädgårdsträdkrypare i Danmark.

Den första kända svenska häckningen av svarthakad buskskvätta genomfördes i Skåne 2000. Därefter häckade ett par i Västergötland 2004. Med ett undan-

tag häckade den årligen i Skåne 2006–2013 med 1–3 par. Antalet ökade till 4 skånska par 2014, då även en häckning genomfördes i sydligaste Halland. Detta visade sig bli början till en expansion, och 2015 noterades 8 par, varav 5 i Skåne och 3 i Halland. Denna ökning och spridning fortsatte 2016, med totalt 34 par i landet. Häckningssäsongen 2017 noterades minst 41 par, samtliga i den sydvästra delen av landet.

För brandkronad kungsfågel har spridningen gått ännu snabbare. Efter 2 häckningsfynd i Skåne på 1990-talet etablerade den sig i både Skåne och Halland strax efter millennieskiftet. Därefter har spridningen fortsatt, och 2016 beräknades det skånska beståndet bestå av mellan 3000 och 5000 par och det halländska av några hundra par. Samma år noterades, inte oväntat, även häckningar i ett par andra sydsvenska landskap. Mera överraskande var att en inventering på Omberg i Östergötland gav inte mindre än 11 revirhävdande hannar. Under 2017 fortsatte expansionen och häckningar noterades så långt norrut som i Värmland samt utanför Stockholm.

Trädgårdsträdkryparen är den av de tre arterna som ställer störst krav på sin häckningsmiljö. Den trivs bäst i gammal, öppen lövskog där träden har grov bark. Efter att ha spridit sig norrut och österut genom Danmark under andra halvan av 1900-talet, började den uppträda i sydligaste Sverige i slutet av 1900-talet. Men det är först efter 2010 som vi ser en tydlig ökning av antalet observationer, och arten verkar nu ha etablerat sig som häckande art i västra Skåne.

När det gäller toppskarv, ägretthäger och svarthuvad mås är orsakerna till expansionen mera oklara. Men sannolikt har de alla tre i någon mån gynnats av milda vintrar i norra och västra Europa. Medan några arter alltså invandrat till Sverige på grund av ändrat klimat, har vi ännu inte sett några arter som försvunnit ur landet av samma orsak. Men flera arter har i sen tid förskjutit sin svenska förekomst norrut, och ett par nordliga arter är numera mycket sparsamma. Det gäller i första hand rödstrupig piplärka och berglärka. I de båda sistnämnda fallen kan orsakerna vara andra än ett förändrat klimat.

De mångåriga studierna av fjällfåglar inom LUVRE-projektet i Ammarnäs (sedan 1963) samt Svensk fågeltaxerings standardrutter i fjällmiljö visar att arter som blåhake, snösparv och lappsparv har vikande trender. Även i dessa fall är orsakerna komplexa, även om det ligger nära till hands att misstänka att ett ändrat klimat spelar in.

Litteratur

Haas, F., Barbet-Massin, M., Green, M., Jiguet, F. & Lindström, Å. 2014. Species turnover in the Swedish bird fauna 1850–2009, and a forecast for 2050. ***Ornis Svecica*** 24: 106–128.

Brandkronad kungsfågel har snabbt etablerat sig som häckande art i Sydsverige. Foto: Mikael Arinder/Skånska bilder

Foto: Stefan Hage

Inventera mera!

Inom Svensk Fågeltaxerings ramar drivs sex olika delprogram, som i olika grad finansieras av Naturvårdsverket. Länsstyrelserna är också viktiga partners för flera av delprogrammen. Två av dessa program har pågått i mer än 40 år och ett i drygt 20 år. De övriga tre har dragits igång under senare tid som komplement.

Vinterpunktrutterna

Denna inventeringsform startade vintern 1975/76 och bygger på fritt valda punktrutter som inventeras mellan en och fem gånger per vinter. Metodiken är mycket enkel. Vid 20 punkter i terrängen, valda av inventeraren själv, räknas alla fåglar som hörs eller ses under fem minuter.

Sommarpunktrutterna

Startades 1975 och bygger på samma räkningsmetod som vinterpunktrutterna, dvs. en rutt med 20 räkningspunkter, och genomförs vid ett räkningstillfälle per vår/sommar.

Standardrutterna

Denna inventeringsform startades 1996 och har förutbestämda lägen som är systematiskt spridda över landet. Varje rutt utgörs av en 8 km lång kombinerad punkt- och linjetaxering. Även standardrutterna räknas en gång per vår/sommar. Sedan 2011 räknas förutom fåglar även större däggdjur.

Nattrutterna

Startades 2010 och tillämpar en metod som är ett mellanting mellan punkträkningarna och standardrutterna. Inom rutor om 25 x 25 km (de gamla s.k. topografiska kartbladen och motsvarande fördelningen av standardrutterna) läggs 20 punkter ut, vid vilka alla fåglar av utvalda arter sedda och hörda under fem minuter räknas. Dessa punkter bestäms vid den första inventeringen i en ruta och därefter ligger dessa punkter fast, även om en ny inventerare tar vid. Varje rutt räknas från skymningen och framåt, vardera en gång i mars, april respektive juni, för att täcka in nattaktiva fåglar. Även på nattrutterna räknas alla större däggdjur, både vid punkterna och längs körvägen.

Sjöfågeltaxeringen

Denna inventeringsform drivs tillsammans med BirdLife Sverige och startades bland annat för att förstärka övervakningen av fåglar i blöta miljöer under häckningstid. I denna inventering räknas våtmarksfåglar i alla typer av blöta miljöer, både i inlandet och längs kusten. Systemet bygger på fritt utlagda räkningsplatser där inventeraren själv väljer var hen ska räkna. Inventeringen kan utgöras av såväl punktrutter som slingor, där fåglarna räknas allt eftersom man förflyttar sig runt slingan. I sin enklaste form består inventerandet enbart av räkning från en enda punkt, såsom ett fågeltorn eller liknande. Varje rutt räknas vid ett tillfälle per år i maj månad. Sjöfågeltaxeringen ingår så här långt inte i den formella miljöövervakningen och har därmed ingen finansiering från Naturvårdsverket eller några andra myndigheter. Sjöfågeltaxeringen är tänkt som en enklare inventering som passar även dem som inte har vana av tidigare inventeringar.

Kustfågelövervakningen

Kustfågelövervakningen drivs i mycket nära samarbete med Länsstyrelserna i kustlänen och i flera fall också med de regionala ornitologiska föreningarna. I programmet ingår 200 systematiskt utplacerade 2 x 2 km stora rutor i skärgårdsmiljö, vilka huvudsakligen inventeras från båt. Rutorna är fasta och har fördelats länsvis i direkt proportion till antalet öar i respektive län. Alla observerade individer av utvalda arter räknas vid ett tillfälle per år under försommaren.

Det finns alltid behov av nya inventerare, och en lämplig inkörsport för den som vill börja inventera är Sjöfågeltaxeringen.

Vilka är vi?

Svensk Fågeltaxering

Inom Svensk Fågeltaxering övervakar vi förändringar i de svenska fågelbeståndens storlek. Projektet drivs av Biologiska institutionen, Lunds universitet, som en del i Naturvårdsverkets och länsstyrelsernas miljöövervakningsprogram. Vi är den svenska representanten i det europeiska nätverket för fågelövervakning (EBCC).

ArtDatabanken

Större delen av ArtDatabankens verksamhet ryms inom SLU:s verksamhetsgren Fortlöpande miljöanalys (FOMA). FOMA fokuserar på samhällets behov – bl.a. som de uttrycks i riksdagens miljökvalitetsmål – och den övergripande målsättningen om en långsiktigt hållbar utveckling. ArtDatabanken tar även fram de svenska rödlistorna och driver rapporteringssystemet Artportalen.

Ottenby fågelstation ÖLAND | SVERIGE

Ottenby fågelstation grundades redan 1946 och drivs av BirdLife Sverige – Sveriges Ornitologiska Förening. Vid Ottenby fågelstation bedrivs en omfattande och bred fågelforskning. Verksamhetsfältet inkluderar bl.a. fågelflyttningens gåtor, övervakning av populationsförändringar samt fåglarnas betydelse som reservoar för influensvirus.

FALSTERBO FÅGELSTATION

Falsterbo Fågelstation startades 1955 och drivs av Skånes Ornitologiska Förening. Ringmärkningen bedrivs enligt standardiserade former sedan 1980 och sedan 1973 räknas sträckande fåglar under hösten. Dessutom inventeras rastande och häckande kustfåglar, och stationen samarbetar även med forskare vid Lunds universitet.

BirdLife SVERIGE

BirdLife Sverige – Sveriges Ornitologiska Förening är den svenska grenen av det världsomspännande partnerskapet BirdLife International.
Föreningen vilar på tre ben – fågelskådning, fågelskydd och fågelforskning – och har ca 17 000 medlemmar samt regionala eller lokala organisationer över hela landet.

Sveriges fåglar 2018

är producerad av BirdLife Sverige – Sveriges Ornitologiska Förening i samarbete med Svensk Fågeltaxering vid Lunds Universitet och med material från ArtDatabanken samt fågelstationerna vid Ottenby och Falsterbo.

Redaktion: Martin Green och Åke Lindström, Svensk Fågeltaxering, Mikael Svensson, ArtDatabanken samt Anders Wirdheim, BirdLife Sverige. Text: Anders Wirdheim

Omslagets baksida: Dubbelbeckasin. Foto: Mikael Arinder/Skånska bilder

ISBN 978-91-88124-64-7